

Ludvigsen-utvalget

Fremtidens skole

Notat

Fra:	Sekretariatet	Dato:	05.12.13
Til:	Utvalget	Saksnr.:	2-1
Kopi:	Sekretariatet	Saksbehandler:	Susanne Skjørberg

NOTAT 2-1 DISKUSJONSNOTAT OM SAMFUNNSUTVIKLING

Notatet skisserer sannsynlige utviklingstrekk ved samfunnet fremover. Innholdet baserer seg primært på empiriske data og vurdering av disse i rapporter fra Statistisk sentralbyrå (SSB), OECD og prosjektet NorMod 2030.

Trendene er delt inn i tre hovedoverskrifter: Kunnskapssamfunnet, fremtidige behov i arbeidslivet og det mangfoldige samfunnet.

- Kunnskapssamfunnet: Beskriver overgangen fra industrisamfunn til det globale og teknologiske kunnskapssamfunnet.
- Fremtidig behov i arbeidslivet: Hvilke kvalifikasjoner vil det bli behov for, balansen mellom de som utgjør arbeidsstyrken og de øvrige, om skolen bidrar tilstrekkelig til de kunnskapene og ferdighetene vi har behov for og til slutt: Er skolen for jentene?
- Det mangfoldige samfunnet: Beskriver utviklingstrekk innenfor deltakelse i samfunnslivet, migrasjon, religion, flytting og familiemønstre.

Problemstillinger utvalget kan drøfte står i kursiv. Vi ber videre om at utvalget vurderer om det er sentrale trender som er utelatt, eller om det er trender i dette notatet som medlemmene ikke vurderer som sentrale.

SENTRALE UTVIKLINGSTREKK FREM MOT 2040

Vi vet i dag ikke hvordan samfunnet vil se ut i 2040, og retrospektivt ser man at framskrivninger ofte ikke er gode prediksjoner. I dette notatet har vi derfor primært valgt å gjøre en vurdering av empirisk informasjon om ulike trender. Disse kan endres ved politiske føringer, intervensjoner eller hendelser som ikke er forutsett. I tillegg er det vanskelig å forutsi hvordan forholdet mellom samfunnets mikro- og makronivåer påvirker hverandre. En vurdering basert på dagens trender tror vi likevel er det mest sannsynlige.

KUNNSKAPSSAMFUNNET

Fra industrisamfunn til kunnskapssamfunn

Kunnskapssamfunnet er preget av kunnskapsekspløsjon og teknologiutvikling. En mer integrert verdensøkonomi, ny teknologi og transportmuligheter gjør at vi i dag ofte snakker om en global verden, eller globalisering. Utviklede redskaper i en digital tid åpner opp for å ta i bruk kunnskap og informasjon, også globalt. Finanskrisen er også en del av dette bildet, og mange snakker i dag om at den globale økonomien er i endring. Land som Kina, India og Russland er i dag blant verdens 8 største økonomier, og dette kan på sikt bidra til endringer i våre oppfatninger av kulturer, språk og væremåte.

Kunnskap får i dag mer oppmerksomhet som en følge av at samfunnet i dag er mer avhengig av kunnskap og det er utviklet flere og bedre verktøy for å måle kunnskap og ferdigheter. Med økt fokus på kunnskap, følger også økt fokus på læring, utdanningsreformer og utdanningsforskning. Utdanningsfeltet er et godt bilde på hvordan land i større grad henter ideer fra hverandre og samarbeider om utvikling. Tidligere har nasjonale utdanningsreformer i stor grad vært knyttet til nasjonalstaten og nasjonsbygging. Dette vil også være sentralt videre, men internasjonale aktører vil i økende grad også påvirke reformer fremover. Den ene grunnen er at internasjonale organisasjoner i større grad har redskaper som PISA, TIMSS og liknende, som også påvirker den nasjonale debatten. Slike tester og samarbeid som Bologna-prosessen i høyere utdanning er eksempler på hvordan globalisering har bidratt til endring i nasjonale systemer. I tillegg opplever mange land behov for strategier som øker landets konkurransekraft, innovasjon, sysselsetting og kunnskap/ferdigheter som en følge av økt globalisering (Dumont og Istance 2010, European Commission 2013, OECD 2013b).

- *Skal økt globalisering påvirke innholdet i skolen, evt. hvordan?*

Teknologisk utvikling

Den teknologiske utviklingen har vært i rask utvikling de siste 40 årene, og det er liten grunn til å tro at dette ikke vil fortsette. IKT har endret våre liv både i og utenfor arbeidslivet. Aldersgruppen som går i skolen i dag er aktive brukere av IKT, ikke minst når det gjelder sosiale medier.

En konsekvens av teknologisk utvikling og tilgjengeliggjøring, er en nærmest ubegrenset tilgang til informasjon og kunnskap.

Det har også endret kravene til ferdigheter og kompetanser dersom vi skal kunne utnytte fordelene ved informasjons- og teknologisamfunnet. Det er fortsatt viktig å lese og skrive, men det stilles andre krav til grunnleggende lese- og skriveferdighet. Elever lærer på en annen måte gjennom de nye redskapene som en følge av den teknologiske utviklingen. Vi kan for eksempel si at sammenvevingen av skriftspråket og digitaliseringen innebærer at kravene til å bruke ord, uttrykk og begreper øker i betydning. Elevenes læring er i dag blant annet avhengig av den koordinering de gjør med ulike redskaper. At informasjon ikke kan avgrenses til f.eks. lærebøker skaper historisk sett helt nye utfordringer for læring i skolen. I forhold til 21-century skills betyr dette f.eks. at elevenes må velge ut, vurdere og anvende kunnskap på en annen måte. Dette er avanserte kognitive ferdigheter som vi i dag vet lite om i hvilken grad det arbeides systematisk med i skolen.

Norge er i dag ett av de landene i verden hvor det er flest datamaskiner per elev. Likevel er det fortsatt mye å hente i opplæring og bruk på dette området, og investeringer i moderne teknologi har ikke endret læringsmiljøet vesentlig (Dumont og Istance 2010).

- *Vil informasjonstilgangen bidra til endringer i hva som viktig kunnskap og ferdigheter fremover? Er det noe i dagens skole som ikke vil være så viktig fremover?*

FREMTIDIG BEHOV I ARBEIDSLIVET

Fremtidig behov for kvalifikasjoner

I dag er det få tilgjengelige jobber dersom man ikke har fullført videregående opplæring, og SSB vurderer det slik at en enda mindre andel av de sysselsatte fremover vil ha kun grunnskole eller grunnkurs fra videregående skole. I følge beregninger vil 18 prosent ha kun grunnskole eller grunnkurs fra videregående skole i 2030, mot 27 prosent i 2007 og et anslått nivå på 63 prosent i 1972. Også andelen med fullført allmenne fag eller økonomiske og administrative fag på videregående skole som høyeste utdanning faller i perioden (Bjørnstad mfl. 2010). Tidligere skoleprestasjoner er den beste pekepinnen på hvordan man gjør det senere i utdanningsløpet, og det er en klar sammenheng mellom grunnskolepoeng og å fullføre og bestå videregående opplæring (Utdanningsdirektoratet 2013b).

Utviklingen med økende etterspørsel etter arbeidere fra yrkesfaglige studieretninger på videregående skole vil fortsette. En av årsakene til dette er at det er en relativt lav gjennomføringsgrad for elevene i yrkesfaglig opplæring (Bjørnstad mfl. 2010, Cappelen mfl. 2013). Per i dag er studiespesialisering det utdanningsprogrammet med flest søkere. Også av de elevene som starter en yrkesfaglig utdanning, er det flere som ender opp med

studiekompetanse enn med fag- eller svennebrev (Utdanningsdirektoratet 2013a).

Det vil sannsynligvis bli en videre vekst i behovet for de fleste utdanningsretninger innen høyere utdanning. Behovet for økonomi- og administrasjonsutdannede og helse-, pleie- og omsorgsutdannede på et lavere universitetsnivå øker spesielt mye. Fram mot 2030 øker antallet sysselsatte med utdanning innen økonomi og administrasjon på et lavere universitetsnivå med nesten 100 000 personer. Denne gruppen går dermed forbi lærerne som den største utdanningsgruppen på dette nivået. Økningen i behovet for helse-, pleie- og omsorgsutdannede skyldes det økende antallet eldre, samt en antakelse om en viss vekst i standardene på offentlig leverte tjenester (Bjørnstad mfl. 2010).

De fleste behov for personer med høyere utdanning ser ut til å dekkes. Blant personer med lavere grads universitets- og høyskoleutdanning er det udekket etterspørsel etter lærerutdannede og personer utdannet innenfor pleie- og omsorgsfag. Blant ingeniører, sivilingeniører og realfagsutdannede ser det ut til at det fremover samlet sett et godt samsvar mellom tilbud og etterspørsel. I følge SSB kan mangel på ingeniører ha bidratt til at bedriftene til dels har erstattet ingeniører med realfagsutdannede (Cappelen mfl. 2013).

Det er en generell trend i den vestlige verden at det er økende behov for høyt utdannet arbeidskraft og en nedgang i sysselsettingen av lavt utdannet arbeidskraft. Det er rimelig å anta at konkurransen om arbeidskraften vil vedvare, og at kampen om den kvalifiserte arbeidskraften vil øke.

- *Det er en stadig tilbakevendende diskusjon med påfølgende tiltak om hvordan og på hvilket nivå skolen skal jobbe for å forhindre frafall senere i løpet. Fellesfag i videregående opplæring er et tema som blir diskutert i denne sammenhengen.*

Flere mennesker, men færre i arbeidslivet

Norge vil ha en befolkning på over 6 millioner i 2030. Også sammenliknet med de andre nordiske landene, vil veksten i Norge være så sterk at det anslås at den norske befolkningen vil være større enn den finske og den danske i 2030.

Store deler av Europa vil fremover ha en aldrende befolkning. Norge har i dag en høy forventet levealder sammenliknet med andre land, og denne vil øke. Dette gjør igjen at andelen eldre vil øke. Antallet av befolkningen som befinner seg i såkalt typisk yrkesaktiv alder, det vil si i alderen 15–64 år, er estimert til å øke i antall i Norge med over 300 000 personer. På grunn av veksten i levealder, synker likevel andelen. Det betyr at forsørgerbyrden for

arbeidsstyrken vil øke. For å øke arbeidsstyrken, kan man for eksempel øke sysselsettingen for aldersgruppen 55 til 75 år, innvandrerkvinner, personer med funksjonsnedsettelse, deltidsarbeidere og andre grupper som i dag har lav sysselsettingsgrad (Nordisk statistikkbank, Fløtten mfl. 2013).

Tilstrekkelige opplæring i skolen?

Det internasjonale samfunnet står i dag ovenfor problemstillinger som er internasjonale, fagovergripende og komplekse. Eksempler på slike problemstillinger er energimangel, globale klimaendringer, miljøødeleggelser, varig fattigdom, epidemier og matsikkerhet. Informasjonsekspløsjonen, globaliseringen og bruken av IKT betyr nye måter å arbeide på og nye krav til kompetanse, fleksibilitet og omstillingsevne. Arbeidstakere vil sannsynligvis i større grad omskolere seg fremover, som en følge av teknologiske endringer. For andre kan det være endrede interesser som gjør at de endrer karrierevei, og det er i dag mer vanlig å skifte jobb enn tidligere.

Behovet for rutinemessig ferdigheter, både kognitive og fysiske, er synkende. Det er økende etterspørsel etter kognitive ferdigheter som involverer informasjonsprosessering og mellommenneskelige ferdigheter (Griffin mfl. 2012, OECD 2013a, OECD 2013b, Trilling og Fadel 2009).

Så langt vi kjenner til er det ikke gjort undersøkelser i Norge om hva arbeidsgivere mener er viktige ferdigheter for arbeidstakere. Litteratur om 21st Century skills presenterer ofte undersøkelser om arbeidsgivere. I ett eksempel, hentet fra boken *21st Century skills: learning for life in our time* (Trilling og Fadel 2009), svarte arbeidsgiver at nye arbeidstakere manglet følgende ferdigheter etter endt utdanning:

- Muntlig og skriftlig kommunikasjon
- Kritisk tenkning og problemløsning
- Profesjonalitet og arbeidslivsetikk
- Teamarbeid og samarbeid
- Arbeid i team med ulike fagbakgrunn
- Anvendt teknologi
- Ledelse og prosjektledelse

Boken *The nature of learning* fremhever høyere ordens læring, generalisering, informasjonsprosessering, å sortere kompleks informasjon, å tenke systematisk og kritisk, å ta beslutninger på bakgrunn av ulike kilder, å stille meningsfulle spørsmål om ulike temaer, å være tilpasningsdyktig og fleksibel til ny informasjon, å være kreativ og å kunne identifisere og løse reelle problemer (Dumont og Istance 2010).

Disse to eksemplene fremhever at det i tillegg til jobbspesifikk kompetanse, også er behov for andre typer ferdigheter.

Norge er ett av fire land som i dag ligger signifikant over gjennomsnittet for OECD-landene når det gjelder arbeidsstyrkens leseferdigheter, tallforståelse og problemløsningsferdigheter i teknologirike miljøer. Menn har bedre ferdigheter enn kvinner, spesielt i tallforståelse.

Aldersgruppen under 25 år har ett vesentlig lavere ferdighetsnivå både sammenlignet med samme aldersgruppe i andre land og de som er eldre i Norge. I de fleste andre OECD-landene har denne aldersgruppen høyere ferdighetsnivå enn totalgjennomsnittet. I lesing ligger over halvparten av den yngste aldersgruppen på nivå 2 eller dårligere, som vil si at de ikke kan lese og trekke slutninger ut i fra lange og teksttette tekster. Godt over halvparten av de i aldersgruppen 16 – 19 år ligger på nivå 2 eller lavere i tallforståelse. Det vil si at de ikke har forståelse for matematisk informasjon fremstilt i ulike former der informasjonen ikke fremkommer tydelig. Nivå 3 i problemløsningsferdighet i teknologirike miljøer krever bruk av både generiske ferdigheter og spesifikke teknologiske applikasjoner. Det krever også evne til å sortere, vurdere relevans og pålitelighet underveis. Målet med oppgaven må defineres av leseres og kriteriene som skal møtes er ikke så tydelige (som skiller dette nivået fra nivå 2). For Norges del er kanskje det mest overraskende at aldersgruppen 16 til 19 år har færre på dette nivået enn alle andre i aldersgruppene under 45 år, fordi den yngste gruppen har hatt vesentlig mer tilgjengelighet og opplæring i skolen (jf læreplanene) på dette området.

Svakt utviklede ferdigheter bidrar ikke bare til at den enkelte får langt større sannsynlighet for lav inntekt. Det er også en samfunnsutfordring blant annet fordi dårlige ferdigheter også gir høyere sannsynlighet for arbeidsledighet og dårlig helse (Bjørkeng 2013).

- *Hvordan skal elevene lære å løse mer komplekse oppgaver i fremtidens skole? Og hvordan skal skolen balansere økt behov for både fagkompetanse og ferdigheter utover basisferdighetene?*
- *Hvilke kunnskaper og ferdigheter trenger arbeidslivet i dag som skolen ikke bidrar tilstrekkelig til? Er det innhold i skolen i dag det ikke er behov for i arbeidslivet eller i samfunnet?*
- *Hvordan skal fremtidens skole forberede eleven på komplekse og fagovergripende problemstillinger og et politisk landskap og organisasjonsliv som er internasjonalt?*

En skole for jentene – og et arbeidsliv for guttene?

I de aller fleste målinger i skolen får jentene et bedre resultat enn guttene (Utdanningsdirektoratet 2013b). Både i Norge og internasjonalt er det en økende tendens til bekymring for hva skolen tilbyr guttene.

På den andre siden er lønnsforskjellene mellom kjønn er et gjennomgående trekk i alle OECD-land, i noen land, blant annet Sverige, også en økende tendens (OECD 2013b). Yrkesdeltakelsen er noe høyere for menn enn kvinner i alle aldersgrupper over 20 år (Statistisk Sentralbyrå a).

- *Er skolen for lite tilpasset guttene – og hva skal man i så fall gjøre med det?*

DET MANGFOLDIGE SAMFUNNET

Deltakelse i samfunnslivet

Deltakelse i lokalsamfunn og i organisasjoner relateres ofte til økt tillit og toleranse. Samtidig er det også en forutsetning for et levende demokrati.

Det er relativt store regionale forskjeller når det gjelder valgdeltakelse i Norge. Jo høyere utdanning, desto høyere tillit har man til andre. Kvinner har større tillit enn menn.

Nær 80 prosent av befolkningen er medlem i en organisasjon, og nesten halvparten er aktive medlemmer. I underkant av 40 prosent av befolkningen har utført gratisarbeid for en organisasjon i løpet av det siste året. Yrkesaktive som jobber heltid er i større grad enn andre grupper både medlem i organisasjoner, aktive i organisasjoner og har utført gratisarbeid i løpet av det siste året.

I heterogene samfunn, både på tvers av etnisitet og klasse, syntes det å være ekstra viktig med felles deltakelse i organisasjonsliv og lokale aktiviteter da dette forebygger mistillit. Økt tillitt bidrar til økt deltakelse på samfunnsarenaer som utdanning og arbeidsliv, og økt valgdeltakelse (Statistisk sentralbyrå b).

- *Med flere kulturer i samme lokalmiljøer, er det også ulike synspunkter og varierende grad av deltakelse i lokalsamfunnet. Hvilket ansvar har skolen for å gjøre noe med dette, og i hvordan og med hva bør i så fall skolen utvikle kunnskaper og ferdigheter for å sikre de praktiske sidene ved å delta i samfunnet?*

Innvandrerandelen øker

Ett trekk i verden i dag er økt migrasjon til høyinntekstland. I Norge forventes innvandrerandelen å øke fra dagens 15 prosent til om lag 23 prosent i 2030. Dette inkluderer både innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre. Anslagsvis 17–18 prosent vil være førstegenerasjonsinnvandrere. Beregninger av fremtidig innvandring er riktignok usikre. Norge har for eksempel hatt langt sterkere innvandring det siste tiåret enn det som var ventet. Migrasjonsstrømmene fra de nye EU-landene og asylsøkere er eksempler på innvandring det kan være vanskelig å forutsi.

I dag har immigranter med fremmedspråklig bakgrunn signifikant lavere ferdigheter i lesing, tallforståelse og problemløsning i IKT-miljøer (Bjørkeng 2013, OECD 2013a). Dette er en utfordring blant annet fordi det kan føre til at man blir stående utenfor arbeidslivet.

Det er i dag store regionale forskjeller i sysselsettingsgrad på bakgrunn av hvilken region innvandrere kommer fra (Statistisk Sentralbyrå c).

Sysselsatte i alt og sysselsatte innvandrere etter verdensregion av personer mellom 15-74 år	Prosent
Hele befolkningen	68,7
Befolkningen eksklusive innvandrere	69,7
Innvandrere i alt	62,8
Norden	76,1
Vest-Europa utenom Norden og Tyrkia	70
EU-land i Øst-Europa	73
Øst-Europa utenfor EU	62,3
Nord-Amerika og Oseania	66,4
Asia ¹	54,6
Afrika	42,5
Sør- og Mellom-Amerika	63,2

¹Tyrkia inkludert.

Kilde: ssb.no.

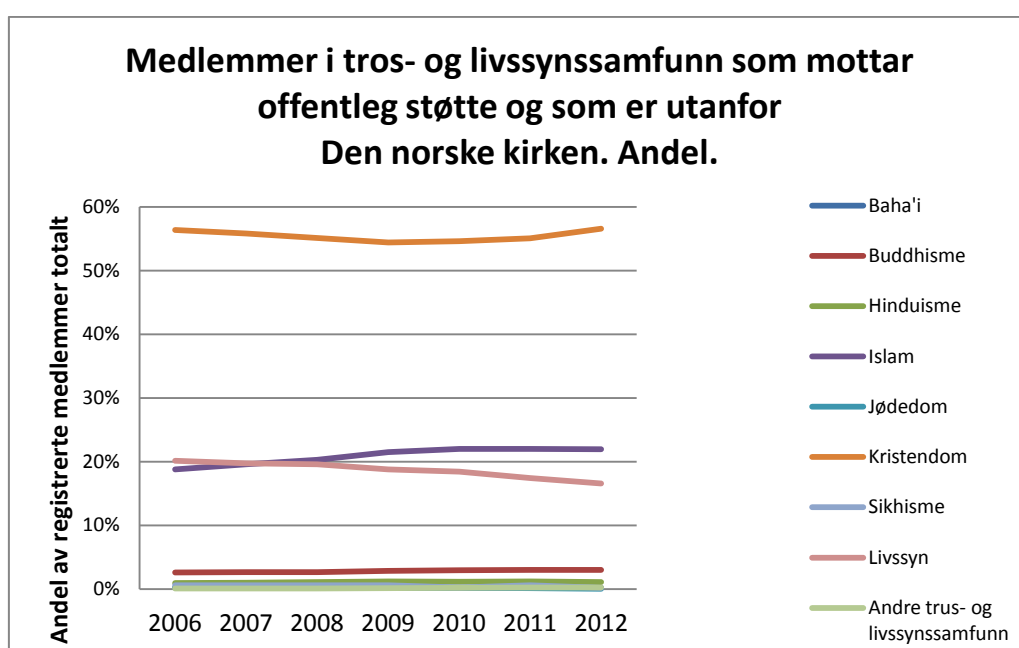
Kombinasjonen av urbanisering, arbeidsløshet og bosettingsmønstre, hvor det i enkelte områder kan være minoritetskulturer som dominerer, har flere steder i Europa ført til konflikter.

- *Hvordan skal skolen forberede elevene på ulike kulturer – i klasserommet, på nettet og i arbeidslivet og ellers i samfunnet?*

Religion

Spørsmål om religion er i ferd med å bli en større del av det offentlige ordskiftet, der man tidligere i større grad omtalte mangfold i tilknytning til etnisitet og kultur (Loga 2012). Diskusjoner der religionsfrihet står på den ene siden og verdier som demokrati, barns rettigheter og likestilling mellom kjønn står på den andre siden, er ofte debatter som vekker sterke følelser.

Det store flertallet av befolkningen er medlem i Den norske kirken, i underkant av 3.8 millioner. Også av medlemmer utenfor statskirken er kristendom den klart største gruppen. Islam har hatt en vekst siden 2006, men vært stabil de siste årene. Det har vært en jevn nedgang i andel medlemmer i livssynssamfunn (Statistisk sentralbyrå d).

Kilde: ssb.no.

Urbanisering

I Norge vil diskusjonen om små skoler sannsynligvis videreføres. Flyttestrømmene går mot sentrale områder, og mot de største byene spesielt. På midten av 1800-tallet bodde 80 prosent av befolkningen i Norge på bygda, mens 20 prosent bodde i byene. I dag er det omvendt. I tillegg regner man også med at den videre befolkningsveksten fram mot 2030 kommer til å være klart sterkere i byområdene enn i spredtbygde strøk. Det forventes en høy befolkningsvekst i de store byene og deres omgivelser, mens det forventes lavere vekst i distriktskommuner (Fløtten mfl. 2013, OECD 2013b).

- *Hvordan vil urbanisering og fraflytting påvirke skolen?*

Moderne familier

Flere forhold ved samfunnsutviklingen påvirker måten man lever sammen på i dag. Nye familie- og samlivsformer har vokst fram. Endringene gjelder størrelse, sammensetning, oppgaver og indre liv i familiene. Kvinners adgang til det profesjonaliserte arbeidslivet har endret både arbeids- og samfunnsliv. Det er langt mer vanlig i dag at begge foreldre jobber eller er aleneforsørger for barn eller foreldre. Mødrenes bidrag til lønnsinntektene i familien økt, mens fedrenes gjennomsnittlige bidrag i barnestell og husarbeid er blitt større.

Omsorg og oppdragelse hører fortsatt til familiens hovedoppgaver, men organiseringen og fordelingen av oppgaver har endret seg over tid. Å lære holdninger og atferd er viktig, men utfordrende å integrere i skolen. Psykisk helse er et område som det i dag er en større forventning til at det offentlige skal behandle enn tidligere. Overvekt blant dagens barn og unge kan bli en utfordring for morgendagens offentlige helsevesen i form av flere med hjertesykdommer, kreft og diabetes (Dumont og Istance 2010, OECD 2013b).

De materielle vilkårene har for mange familier har forbedret seg dramatisk. Det store flertallet av barn og unge i dag aldri har opplevd materiell fattigdom. De har vent seg til et velstands- og forbruksnivå som skaper holdninger, atferdsmønstre og ikke minst forventninger til fremtiden (OECD 2013b).

- *Det er lite omdiskutert hvorvidt skolen skal inneholde opplæring i fag. Holdninger og ferdigheter knyttet til elevene som fremtidige samfunnsborgere, blir oftere gjenstand for debatt. Skal fremtidens skole i større grad ha ansvar for dette, også i praksis?*
- *Internasjonalt tar også flere læreplaner til orde for at psykososial helse bør være en del av skolens innhold. Innvandring, toforsørgerfamiliene og mindre stabile familier gjør at flere land i dag spør om skolen også bør ha ansvar for elevenes mentale og fysiske helse. Vil dette være en del av fremtidens skole i Norge, og hvordan skal i så fall dette gjøres?*

UTFORDRING

I hovedinnstillingen skal utvalget gjøre en vurdering av i hvilken grad dagens faglige innhold dekker de kompetanser og de grunnleggende ferdigheter som utvalget vurderer at elevene vil trenge i et framtidig samfunns- og arbeidsliv samt hvilke endringer som bør gjøres dersom disse kompetansene og ferdighetene i større grad bør prege innholdet i opplæringen.

- *Er det sentrale trender som er utelatt i dette notatet eller trender som står i notatet som medlemmene ikke vurderer som sentrale?*

- *Hva betyr utviklingstrekkene i samfunnet for fremtidige krav til kompetanse?*

REFERANSELISTE

Bjørkeng, B (red.) (2013). *Ferdigheter i voksenbefolkningen. Resultater fra den internasjonale undersøkelsen om lese- og tallforståelse (PIAAC)*. Rapport 2013/42. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Bjørnstad, R., Gjelsvik, M. L., Godøy, A., Holm, I. & Stølen, N. M. (2010). *Demand and supply of labor by education towards 2030. Linking demographic and macroeconomic models for Norway*. Reports 39/2010. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Cappelen, Å., Gjefsen, H., Gjelsvik, M., Holm, I., Stølen, N. (2013). *Forecasting demand and supply of labour by education*. Reports 48/2013. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Dumont, H. og Istance, D (2010). *Analysing and designing learning environments for the 21st century*. I: Dumont, H., Istance, D. og Benavides, F. (RED). *The Nature of Learning. Using research to inspire practice* (s. 19-31). Serie: Educational Research and Innovation. OECD Publishing.

European Commission. (2013). *Education and Training. Monitor 2013*. http://ec.europa.eu/education/documents/eatm/education-and-training-monitor-2013_en.pdf (06.11.2013).

Fløtten, R., Hermansen, Å., Strand A., og Tronstad, K. (2013). *Befolkningsendringer og de nordiske velferdsstatene*. NordMod 2030. Delrapport 2. Fafo-rapport 2013:14

Griffin, P., Care, E. og McGaw, B. (2012). *The Changing Role of Education and Schools*. I P. Griffin, B. McGaw og E. Care (red), *Assessment and Teaching of 21st Century Skills* (s 1-15). Springer, Dordrecht Heidelberg London New York.

Loga, J. (2012). *Trossamfunn, innvandring, integrasjon. En kunnskapsoversikt*. Rapport 2012:3. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

Nordisk statistikkbank:

<http://91.208.143.50/pxweb/pxwebnordic/Dialog/Saveshow.asp> (lest 6.11.2013).

OECD (2013a). *OECD Skills Outlook 2013: First Results from the Survey of Adult Skills*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264204256-en>.

OECD (2013b). *Trends Shaping Education 2013*, OECD Publishing.

Statistisk sentralbyrå a. Arbeidskraftundersøkelsen 3. kvartal 2013. www.ssb.no/aku/. (lest 04.12.2013).

Statistisk sentralbyrå b. Organisasjonsaktiviteter, levekårsundersøkelsen, 2011. www.ssb.no/orgakt/ (lest 30.11.2013).

Statistisk Sentralbyrå c. Sysselsetting blant innvandrere, registerbasert, 2012, 4. kvartal. <http://ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/innvregsys/aar/2013-06-20?fane=tabell&sort=nummer&tabell=124459>. (Lest 04.12.2013).

Statistisk Sentralbyrå d. Trus- og livssynssamfunn utanfor Den norske kyrkja, 1. januar 2013. <http://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/trosamf/aar/2013-12-04>. (Lest 30.11.2013).

Trilling, B. og Fadel, C. (2009). *21st century skills: learning for life in our time*. Jossey-Bass, San Francisco.

Utdanningsdirektoratet (2013a). *Hva velger elevene på yrkesfag?* Statistikknotat 01/2013.

Utdanningsdirektoratet (2013b). *Utdanningsspeilet 2013*. Utdanningsdirektoratet, Oslo.